

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی

عنوان:

**رویکرد حقوق کیفری ایران نسبت به حفاظت از
محیط زیست دریایی با الهام از اسناد بین‌المللی**

استاد راهنما:

دکتر ابوالفتح خالقی

استاد مشاور:

دکتر عادل ساریخانی

نگارنده:

مصطفی جعفری

پاییز ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

مادر مهربانم، به امید زندگی، به همدم تنهائیم، آرزومند آرزوهایم، صدای آواز قلبم،
علاقه‌مند موفقیتیم.

به پدر بسیار عزیزم کسی که صبور و خموش، پشتیبانم بود. کسی که فداکاری را هم‌خونه
سرشتم کرد.

برای عشق مقدس و غیر قابل قیاس و همه فداکاریهایشان.

گل واژه‌های سپاس و تقدیر، نثار پدر و مادر عزیزم

که وجودم برایشان رنج بود و وجودشان برایم همه مهر، توانشان رفت تا به توانایی رسم و
موهایشان سپیدی گرفت تا روسپید بمانم.

بر دستان مهربانشان بوسه می‌زنم و این تحفه ناچیز، ثمره چند سال تحصیل را با هزاران
عشق تقدیمشان می‌دارم.

«جانم فدای یک عمر گذشت و ایثار صادقانه‌شان»

تقدیر و تشکر:

خدایا تو را سپاس می‌گویم از توفیقی که نصیبم فرمودی و استاتیدی والامقام به ویژه استادان گران‌سنگ جناب آقای دکتر ابوالفتح خالقی و جناب آقای دکتر عادل ساریخانی را در مسیر زندگی‌ام قرار دادی تا از دریای علومشان خوشه‌ای برچینم. استادان عزیزی که همانند دریا آرام و بی‌ریا درّهای کمیاب را در ظرف دلم سرازیر کردند و اگر در جایی خروش و طوفانی ایجاد می‌کردند برای آن بود که صدف‌های پنهان شده در دل خویش را بیرون ریخته و طالبان را برای جمع‌آوری آن بی‌بهره نگذارند.

چکیده:

محیط زیست دریایی از اهمیت‌های بسیار اقتصادی، اجتماعی و غیره برخوردار است و حفاظت از آن برای جامعه امروزی ضروری می‌باشد حفاظت از محیط زیست دریایی منع برخی از رفتارهای آلوده‌کننده و تلاش در جهت بهبود و بهسازی محیط آلوده می‌باشد که یکی از راه‌های حفاظت تصویب مقررات داخلی و بین‌المللی می‌باشد لذا با ارائه مفاهیم مرتبط و بیان اهمیت محیط زیست دریایی به معرفی و تحلیل کنوانسیون‌ها و معاهدات بین‌المللی و جرم‌انگاری آلوده کردن محیط زیست دریایی پرداخته که این اسناد به دو دسته حفاظت از محیط زیست به شکل عام و حفاظت از محیط زیست دریایی به شکل خاص تقسیم می‌شود و مورد دوم نیز تقسیم معاهدات بین‌المللی و منطقه‌ای شده و بیان گردیده است. در عرصه داخلی قوانین مرتبط بیان شده که به دو دسته عام محیط زیست و خاص محیط زیست دریایی تقسیم‌بندی گردیده و تحلیل ارکان و شرایط و نقاط ضعف این قوانین ارائه گردیده است نتیجه اینکه با کنوانسیون‌های متعدد بین‌المللی جرمی با عنوان آلوده کردن محیط زیست دریایی وجود ندارد و در آن‌ها صرفاً به الزام دولت‌های متعاقد به جرم‌انگاری این عمل اکتفا شده است در حقوق داخلی این جرم از دو طریق مواد نفتی و غیر نفتی صورت می‌پذیرد. در مورد مواد نفتی قوانین کارآمدی وضع شده است. اما در مورد مواد غیر نفتی قوانین بسیار ضعیفی تصویب شده است.

واژگان کلیدی: محیط زیست، دریا، آلودگی، حفاظت، اسناد بین‌المللی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه:.....
۱	طرح مساله:.....
۲	سؤالات تحقیق:.....
۲	۱. سؤال اصلی تحقیق:.....
۲	۲. سؤال فرعی تحقیق:.....
۲	فرضیه تحقیق:.....
۲	سابقه و پیشینه تحقیق:.....
۲	روش تحقیق:.....
۳	مشکلات تحقیق:.....
۳	ساماندهی تحقیق:.....

فصل اول:

کلیات (مفاهیم، پیشینه، اهمیت و ضرورت)

۵	مبحث اول: مفاهیم.....
۵	گفتار اول: مفاهیم لغوی.....
۷	گفتار دوم: مفاهیم اصطلاحی:.....
۱۴	مبحث دوم: پیشینه.....
۱۴	گفتار اول: پیشینه موضوع قبل از اسلام.....
۱۷	گفتار دوم: پیشینه موضوع پس از اسلام.....
۲۷	مبحث سوم: جایگاه دریا در محیط زیست و اثرات آلودگی در محیط زیست دریایی.....
۲۷	گفتار اول- جایگاه دریا در محیط زیست.....
۲۷	گفتار دوم- اثرات آلودگی در محیط زیست دریایی:.....
۳۰	گفتار سوم: منابع آلودگی.....
۳۶	مبحث سوم: اهمیت و ضرورت.....
۳۶	گفتار اول: اهمیت محیط زیست دریایی:.....
۳۸	گفتار دوم: اهمیت حفاظت محیط زیست دریایی از لحاظ اصول حقوقی.....

گفتار سوم: ضرورت حمایت کیفی از محیط زیست..... ۴۰

فصل دوم:

حمایت از محیط زیست دریایی در اسناد بین‌المللی

مبحث اول: اقدامات جهانی برای مبارزه با آلودگی محیط زیست دریایی ۴۵

گفتار اول: دلایل اقدام جامعه جهانی برای مبارزه با آلودگی محیط زیست دریایی ۴۵

گفتار دوم: فرآیند تدوین و توسعه اقدامات جامعه جهانی برای مبارزه با آلودگی محیط زیست دریایی ۴۵

گفتار سوم: مشکلات ناشی از اجرای کنوانسیونهای مربوط به حفاظت محیط زیست دریایی ۴۷

گفتار چهارم: IMO، مرجع بین‌المللی مبارزه با آلودگی محیط زیست دریایی ۴۷

مبحث دوم: اسناد بین‌المللی در حفاظت محیط زیست دریایی ۵۰

گفتار اول: حفاظت از محیط زیست در معنای عام ۵۰

بخش اول: جرم زیست محیطی دولت‌ها ۵۰

بخش دوم: جرم زیست محیطی افراد ۵۲

۱- جرم زیست محیطی افراد در زمان صلح: ۵۳

۲- جرم زیست محیطی افراد در زمان جنگ: ۵۳

۱-۲- پیش نویس طرح جرایم بر ضد صلح و امنیت بشری کمیسیون بین‌المللی: ۵۴

۲-۲- پروتکل اول الحاقی به کنوانسیونهای چهار گانه ژنو مصوب ژوئن ۱۹۷۷ ۵۴

۲-۳- اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری ۱۹۹۸ ۵۵

۲-۴- کنوانسیون ملل متحد در مورد ممنوعیت استفاده نظامی یا خصمانه از تکنیک‌های

تغییر محیط زیست (ENMOD) مصوب ۱۸ می ۱۹۷۷ ۵۶

گفتار دوم: اسناد مربوط به حفاظت از محیط زیست دریایی به شکل خاص ۵۸

بخش اول: معاهدات بین‌المللی حفاظت از محیط زیست دریایی ۵۸

۱- کنوانسیون بین‌المللی برای جلوگیری از آلودگی دریا به وسیله نفت ۱۹۵۴ لندن ۵۸

۲- کنوانسیون بین‌المللی برای جلوگیری از آلودگی ناشی از کشتی‌ها ۱۹۷۳ و پروتکل ۱۹۷۸

(مارپول ۷۳/۷۸) ۵۹

الف - مقررات جلوگیری از آلودگی به وسیله نفت، ضمیمه I ۶۰

ب- مقررات کنترل آلودگی به وسیله مایعات مضر به صورت فله، ضمیمه II ۶۱

ج - مقررات جلوگیری از آلودگی توسط مواد مضر حمل شده از طریق دریا به شکل

بسته بندی، ضمیمه III ۶۲

د - مقررات جلوگیری از آلودگی ناشی از فاضلاب کشتی، ضمیمه IV ۶۲

- ه- مقررات جلوگیری از آلودگی ناشی از زباله توسط کشتی‌ها، ضمیمه V ۶۳
- و- پروتکل ۱۹۹۷ و ضمیمه ششم مارپول ۷۳/۷۸ ۶۳
- ز- مقررات جلوگیری از آلودگی هوا به وسیله کشتی‌ها، ضمیمه VI ۶۳
- ۳- کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریا از طریق دفع مواد زائد و دیگر مواد (لندن ۱۹۷۲) ۶۸
- ۴- پروتکل ۱۹۹۶ در رابطه با کنوانسیون بین‌المللی جلوگیری از آلودگی دریا از طریق دفع مواد زائد و دیگر مواد، ۱۹۷۲ ۷۳
- ۵- کنوانسیون بین‌المللی مداخله در دریاهای آزاد در صورت بروز آلودگی نفتی، ۱۹۶۹ ... ۷۵
- ۶- پروتکل مربوط به مداخله در دریای آزاد در صورت بروز آلودگی ناشی از موادی غیر از نفت، ۱۹۷۳ ۷۷
- ۷- کنوانسیون بین‌المللی آمادگی، مقابله و همکاری در برابر آلودگی نفتی ۱۹۹۰ (oprc) ۷۷
- ۸- پروتکل بین‌المللی آمادگی، مقابله و همکاری در برابر آلودگی مواد سمی و خطرناک، سال ۲۰۰۰ ۷۹
- ۹- کنوانسیون ۱۹۸۲ ملل متحد (حقوق دریاها): ۸۰
- بخش دوم: معاهدات منطقه‌ای حفاظت از محیط زیست دریایی ۸۱
۱. خلیج فارس ۸۲
- ۱-۱. کنوانسیون منطقه‌ای کویت برای همکاری درباره حمایت از محیط زیست دریایی خلیج فارس در برابر آلودگی؛ ۱۹۷۸ ۸۳
- ۱-۱-۱. پروتکل‌های مربوط به کنوانسیون منطقه‌ای کویت: ۸۶
- ۱-۱-۱-۱. پروتکل همکاری منطقه‌ای برای مبارزه با آلودگی ناشی از نفت و سایر مواد مضره در موارد اضطراری، ۱۹۷۸ ۸۶
- ۱-۱-۱-۲. پروتکل راجع به آلودگی دریایی ناشی از اکتشاف و استخراج از فلات قاره، سال ۱۹۸۹ ۸۷
- ۱-۱-۱-۳. پروتکل راجع به حمایت محیط زیست دریایی در برابر منابع آلودگی مستقر در خشکی، ۱۹۹۰ ۸۷
- ۱-۱-۱-۴. پروتکل کنترل انتقالات برون مرزی مواد زائد خطرناک و دیگر ضایعات در دریا، ۱۹۹۸ ۸۸
۲. دریای خزر ۸۸
- ۱-۲. معاهدات دریای خزر ۹۰
- ۱-۱-۲. موافقت‌های دو جانبه مربوط به دریای خزر ۹۳
- ۲-۱-۲. موافقت نامه‌ها و معاهدات چند جانبه در ارتباط با دریای خزر ۹۳
- ۳-۱-۲. کنوانسیون حفاظت محیط زیست دریایی دریای خزر (کنوانسیون تهران) ۹۴

- ۹۵ ۲-۱-۳-۱- اصول حقوقی مندرج در کنوانسیون
- ۹۶ ۲-۱-۳-۲- تکالیف دولت‌ها
- ۹۶ ۲-۱-۳-۳- مسئولیت و جبران خسارت:
- ۹۶ ۲-۱-۳-۴- پروتکل‌ها
- ۹۷ ۳. حمایت از تالاب‌ها
- ۹۸ ۳-۱- انواع تالاب‌ها
- ۹۹ ۳-۲- کنوانسیون رامسر
- ۹۹ ۳-۱-۲- اهداف کنوانسیون رامسر:
- ۱۰۰ ۳-۲-۲- معیارهایی که تالاب را در فهرست تالاب‌های بین‌المللی قرار می‌دهد
- ۳-۲-۳- تعهدات متعهدین و ملحق شوندگان به کنوانسیون رامسر و پیشگیری از نابودی تالابها و حفاظت از آن ۱۰۰

فصل سوم:

حمایت کیفی از سلامت محیط زیست دریایی در قوانین داخلی

- ۱۰۲ مبحث اول: جایگاه و طبقه بندی جرایم زیست محیطی در قوانین داخلی
- ۱۰۳ گفتار اول: جایگاه جرم زیست محیطی در قوانین داخلی
- ۱۰۴ گفتار دوم: طبقه بندی جرایم زیست محیطی در قوانین داخلی
- ۱۰۶ مبحث دوم: قوانین ملی مربوط به پیشگیری از آلودگی دریا
- ۱۰۶ گفتار اول: قوانین عام
- ۱۰۶ ۱- اصل ۵۰ قانون اساسی
- ۱۰۸ ۲- ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی
- ۱۱۴ گفتار دوم: قوانین خاص حامی محیط زیست دریایی به نحو کیفی
- ۱۱۴ ۱- قانون شکار و صید مصوب ۱۳۴۶/۳/۱۶ با اصلاحات مصوب ۱۳۵۳/۱۰/۳۰ و ۱۳۷۵/۹/۲۵ .. ۱۱۴
- ۱۲۲ ۲- قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان مصوب ۱۳۷۲/۱/۳۱ .. ۱۲۲
- ۱۲۴ ۳- قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۴/۶/۱۴ .. ۱۲۴
- ۱۲۷ ۴- قانون نفت مصوب ۱۳۶۶/۷/۹ .. ۱۲۷
- ۱۲۷ ۵- قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی مصوب ۱۳۵۴/۱۱/۱۴ .. ۱۲۷
- ۱۳۲ ۶- قانون حفاظت از دریاها و رودخانه‌های قابل کشتیرانی در مقابل آلودگی به مواد نفتی مصوب ۱۳۸۹/۵/۲۷ .. ۱۳۲
- ۱۴۳ مبحث سوم: مراجع ملی ذی نفع در دعاوی زیست محیطی

۱۴۳	گفتار اول: مرجع عام دردعاوی زیست محیطی
۱۴۳	گفتار دوم: مرجع خاص دردعاوی زیست محیطی دریایی
۱۴۴	مبحث چهارم: نقاط ضعف قوانین حامی محیط زیست دریایی
۱۴۵	نتیجه گیری
۱۴۶	پیشنهادات
۱۴۷	فهرست منابع و مآخذ
	چکیده انگلیسی

مقدمه:

طرح مساله:

امروزه منابع آب کره زمین و اکوسیستم‌های دریایی و ساحلی مواجه با تغییرات شدید گردیده‌اند دریا به عنوان بخش قابل توجهی از منابع زمین سالیان متمادی است که زخم توسعه صنعتی را با خود به همراه دارد تازمانی که استفاده از دریا بدین صورت فزونی نیافته بود به طور طبیعی عمل خود پالایی و کاهش اثر مواد زائد انجام می‌گرفت اما اکنون به دلیل تنوع و سرعت تخلیه مواد آلاینده به دریا، توان خود پالایی اکوسیستم‌های دریایی کاسته شده و به زحمت می‌توانند اثرات ناشی از ورود چنین موادی را خنثی نمایند که به تبع آن آلودگی دریا به وجود می‌آید آلودگی دریاها سلامتی را به خطر می‌اندازد، زندگی را تهدید می‌کند، گونه‌های جانوری را که از منابع مهم درآمد و تأمین مواد غذایی برای جامعه است نابود می‌کند و در نهایت سد راه فعالیت‌های صنعتی و اقتصادی می‌شود و آهنگ توسعه و پیشرفت تمدن را کند می‌کند لذا لازم است در مدیریت دریاها از شیوه‌ی جامع‌تری استفاده نمود و نیازهای توسعه‌ای و اکولوژیکی را با یکدیگر تلفیق نمود و راهکارهای جدیدی ارائه کرد بدین نحو که علاوه بر استفاده از دریا برای رسیدن به توسعه اقتصادی به اکوسیستم دریا به عنوان یکی از عناصر زندگی بشر توجه خاصی نمود و از آلودگی آن جلوگیری کرد. برای دست یافتن به هر دو جنبه فوق‌الذکر نیاز به راهکارهای مختلفی می‌باشد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، وضع قواعد و قوانین در داخل کشورها و هم چنین وضع قواعد و مقررات بین‌المللی وسیعی در مطابقت و سازگاری آن‌ها با یکدیگر می‌باشد. ناگفته نماند تنها وضع قواعد و مقررات اداری و قواعد حقوقی (مدنی) برای مبارزه با آلودگی دریا کافی به نظر نمی‌رسد و همانگونه که در بسیاری از موارد این مقررات کیفی هستند که پوشاننده نقاط ضعف قوانین حقوقی و ضمانت اجرای این قوانین می‌باشند در این زمینه نیز می‌بایست از قوانین کیفری برای کاهش آلودگی دریا استفاده نمود و تنها نباید به وضع قوانین حقوقی و اداری بسنده نمود.

سؤالات تحقیق:

۱. سؤال اصلی تحقیق:

۱. حقوق کیفری ایران چگونه و با چه روشی به حفاظت از محیط زیست دریایی اقدام نموده است؟

۲. سؤال فرعی تحقیق:

۲. سیاست کیفری ایران در زمینه حفاظت از محیط زیست دریایی چقدر با توصیه‌های مندرج در اسناد بین‌المللی مطابقت دارد؟

فرضیه تحقیق:

به نظر می‌آید در قوانین داخلی در مورد محیط زیست دریایی قانون جامع و کاملی موجود نباشد روش خاصی هم موجود نباشد
به نظر می‌آید سیاست کیفری ایران با اسناد بین‌المللی تا حد زیادی سازگار نباشد.

سابقه و پیشینه تحقیق:

با جستجوی کتب و مقالات و پایان نامه‌ها مشخص شد که یا مطالعه‌ای با این عنوان صورت نپذیرفته است و یا اگر صورت گرفته باشد ما به آن دست نیافتیم و عنوان‌هایی کلی هم چون حمایت کیفری از محیط زیست وجود دارد که در لابه لای مطالب آن‌ها گریزی کوچک به مساله محیط زیست دریایی رفته‌اند و مطالعه‌ای جداگانه راجع به این عنوان انجام نگرفته است به هر روی از جمله این عناوین کلی می‌توان به کتاب حقوق بین‌الملل دریاها ترجمه دکتر بهمن آقایی، حمایت کیفری از محیط زیست نوشته ی میر عظیم قوام، حقوق بین‌الملل دریاها تألیف دکتر منصور پورنوری و... اشاره کرد.

روش تحقیق:

روش تحقیق در این نوشتار روشی است که در علوم هنجاری از آن استفاده می‌شود که در آن با روش استدلال قیاسی به نقد و بررسی قوانین و مقررات پیرامون جرایم می‌پردازند. در این نوشتار ابتدا به معرفی قوانین و مقررات داخلی و معاهدات بین‌المللی و سپس به نقد و بررسی آنها پرداخته می‌شود.

مشکلات تحقیق:

بزرگترین مشکل انجام این تحقیق کمبود منابع حقوقی بود که نگارنده مجبور شد به مجله‌ها و کتب اختصاصی محیط زیست و سازمانهای مربوطه مراجعه نماید.

ساماندهی تحقیق:

این تحقیق در سه فصل مجزا تقسیم شده است. فصل اول (کلیات) که با ارائه مفاهیم مرتبط، به تاریخچه و اهمیت محیط زیست و... پرداخته شده است، فصل دوم، معاهدات بین‌المللی و منطقه‌ای حمایت از سلامت محیط زیست دریایی معرفی و به بحث راجع به آنها پرداخته شده است. در فصل سوم، قوانین داخلی حامی محیط زیست دریایی معرفی و به نقد و بررسی آنها پرداخته شده است.

فصل اول:

**کلیات (مفاهیم، پیشینه، اهمیت
و ضرورت)**

مبحث اول: مفاهیم

گفتار اول: مفاهیم لغوی

محیط زیست:

«محیط در لغت به معنای فراگیرنده، دربر گیرنده و احاطه کننده آمده است و زیست هم به معنای عمر زندگی، زندگانی کردن آمده است.^۱» در برخی از کتب به خصوص آن‌هایی که در دهه‌های گذشته تدوین شده‌اند کلمه محیط مترادف اصطلاح محیط زیست قلمداد شده است «به عنوان مثال می‌توان از فرهنگ واژه‌های قرن ۱۹ میلادی نام برد در این کتاب امیل لیتز (Emil liter) لغت محیط ر مترادف محیط زیست دانسته است»^۲

هم چنین «واژه محیط به معنای آن چه که احاطه می‌کند؛ احاطه اشیاء یا ناحیه یا موقعیت، عمل احاطه کردن، جمع کلیه شرایط خارجی و اثر آنها در زندگی موجودات، مجموعه عوامل فیزیکی، شیمیایی - بیولوژیکی و عوامل اجتماعی که در یک لحظه معین قادر به اثر گذاردن مستقیم یا غیر مستقیم فوری یا زمان دار بر موجودات زنده یا فعالیت انسان باشند، فراگرفتن، تحت نفوذ قراردادن شرایط و اوضاع و احوال و مانند آن نیز تعبیر شده است».^۳

پس می‌توان گفت که محیط زیست از نظر لغوی محلی است که آدمی را احاطه کرده است و نیز قلمرو حیات و زندگی است.

۲. حفاظت:

«از نظر لغوی حفاظت به معنای پیوسته به کار بردن، از برداشتن و نگهداری کردن آمده است اما حمایت نگهداشتن و احتیاط معنی شده است به دین ترتیب وقتی کسی به کار گمارده

۱. احمد علامه فلسفی، فرهنگ زبان فارسی، چاپ اول (تهران: انتشارات پیام آزادی، سال ۱۳۸۱)، ص ۳۴۵ و ۵۶۵.
۲. غلام علی بنان، محیط انسان و جلوگیری از آلودگی آن، جلد اول، چاپ اول، (تهران: انتشارات انجمن علمی منابع طبیعی و محیط انسانی، سال ۱۳۵۱)، ص ۱.
۳. پیشین، ص ۳.

می‌شود حافظ نامیده می‌شود اما اگر مرتعی برای حفاظت به چرا و تعلیف داده نشود کلمه حمایت را به کار می‌برند.^۱»

۳. آلودگی:

آلودگی در لغت به معنای «لوث، آلایش، آغشته شدن، مخروج شدن، آغشته شدن، مخلوط شدن، یا مالیده شدن پیزی به چیز دیگر چنان که اثری از آن در دومین بماند اعم از اینکه در بدو خشک وتر»^۲ آمده است.

۴- آب:

به معنای «مایعی است شفاف، بی طعم، بی بو، مرکب از دو عنصر اکسیژن و هیدروژن»^۳ آمده است.

۵- تالاب

«محلی که آبهای رودخانه‌ها و چشمه‌ها و احياناً آب باران در آن جمع می‌شود و راکد بماند»^۴

۶- دریا:

به معنای «آب زیادی که محوطه وسیعی را فراگرفته و به اقیانوس راه دارد، بحر، هستی، وجود»^۵ آمده است.

۷- سند:

به معنای «آنچه که بدان اعتماد کنند، مدرک، مستند، آنچه که بدان اعتماد کنند.»^۶ آمده است.

۱. ناهید دشتگرد، **حمایت از محیط زیست در قوانین ومقررات ایران**، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق

عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، سال ۱۳۸۶، ص ۱۶

۲. احمد علامه فلسفی، پیشین، ص ۳۰

۳- محمد معین، همان، ص ۱۳

۴- همان، ص ۲۶۵

۵- همان، ص ۴۳۵

۶- همان، ص ۵۷۱

۸- اقیانوس:

به معنای «دریایی بسیار بزرگ که آب بسیار زیادی دارد و کشورهای بسیاری را به هم وصل کرده است»^۱ آمده است.

۹- منطقه‌ای:

به معنای «کمربند، میان بند، ناحیه و قسمت»^۲ تعریف شده است.

۱۰- بین‌المللی:

به معنای «بین دو یا چند کشور مختلف، خارج از مرزهای دولتها»^۳ آمده است.

گفتار دوم: مفاهیم اصطلاحی:

الف) محیط زیست:

تعاریف مختلفی از محیط زیست در عرصه داخلی و بین‌المللی ارائه شده است. از نظر یکی از نویسندگان «محیط زیست یک هدیه الهی است که از مجموعه منابع، موجودات، علل و شرایط هماهنگی که گرداگرد هر موجود زنده وجود دارد و استمرار زندگی و حیات منوط و وابسته به آن است تشکیل می‌شود»^۴

از نظر نویسنده‌ای دیگر «محیط زیست مجموعه‌ای بسیار عظیم و در هم پیچیده از عوامل گوناگونی است که بر اثر یک روند و تکامل تدریجی موجودات زنده و اجزای سازنده سطح زمین به وجود آمده است و بنابراین در فعالیت‌های انسان تاثیر گذاشته و از آن متاثر می‌گردد»^۵

تعریف دیگر «آن چه ما را احاطه کرده آن چه بر آن اثر می‌گذاریم و آن چه ما را متاثر می‌سازد تشکیل دهنده ی محیط زیست است بر این اساس همسایه ما، خانه ما، کوچه، خیابان، و حتی سگ‌های ولگرد خیابان به همان اندازه به محیط زیست ما تعلق دارند که

۱- احمد علامه فلسفی، همان، ص ۵۷

۲- محمد معین، همان، ص ۱۲۴۷

۳- احمد علامه فلسفی، همان، ص ۱۴۸

۴. محمود شریعت؛ مسعود نوری، **مقدمه‌ای بر ارزیابی اثرات زیست محیطی**، چاپ اول (تهران: انتشارات سازمان

حفاظت محیط زیست سال ۱۳۸۱)، ص ۱

۵. مجید عباسپور، **مهندسی محیط زیست**، چاپ دوم (تهران: مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، سال ۱۳۸۰)،

جنگل‌ها و پرندگان هم چنین خورشید، ماه، سیارات، آب، هوا، همه و همه عوامل و بخش‌هایی از محیط زیست ما می‌باشند.^۱

«از نظر یونسکو در برنامه یونسکو در رابطه بشرو زیست کره ۱۹۸۸ محیط زیست، محیط زندگی بشر یا آن بخش از جهان که بنا به دانش کنونی بشر، همه حیات در آن استمرار دارد می‌باشد در حقیقت زیست کره یا لایه حیاتی، همان لایه وقشر نازکی است که این کره خاکی را در میان گرفته است، زیست کره شامل زمین وهزاران متر بالاوعمق زمین و اقیانوسهاست.»^۲

درباره ی محیط زیست گفته شده است: «به معنای آن چیزی است که یک شخص برای زنده ماندن به آن نیاز دارد تهیه کردن غذای کافی یا پول برای زنده نگاهداشتن خود، زندگی و عمر، زندگانی، اعاشه، امرار معاش، دوام، وسیله ی معیشت، قلمرو حیات و زندگی، هستی، وجود داشتن و مانند آن»^۳

در تعاریفی که از محیط زیست ارایه شد عناصر تشکیل دهنده آن نیز به خوبی شناخته می‌شود به این ترتیب می‌توان گفت که اجزای تشکیل دهنده محیط زیست عبارتند از آب، هوا و زمین(خاک) که هر یک از این قسمت‌ها نیز خود دارای بخش‌های مختلف هستند و به نظر میرسد همان معنایی که یونسکو در رابطه با محیط زیست ارایه کرده است از آن جهت که تعریفی جامع است وهمه جوانب را در نظر گرفته است معنای شایسته‌تری برای محیط زیست باشد.

(ب) حفاظت و حمایت:

«حفاظت در مفهوم مورد نظر عبارت است از مدیریت مصرف انسان از بیوسفر به طوری که بیشترین استفاده‌های قابل تحمل از منابع را برای نسل حاضر تأمین نموده و در عین حال پتانسیل منابع را برای برآوردن نیازهای نسل‌های آینده نگهداری می‌نماید.»^۴

«حفاظت علاوه بر مصون داری عناصر زیستی از خطر نابودی، تخریب و آلودگی، معنایی فراگیر داشته‌الزام به مدیریت صحیح، بهبود و بهسازی را نیز در بر می‌گیرد. در حقوق محیط زیست تطبیقی، مفاهیم وواژگانی کلیدی وجود دارند که هر یک ابعادی از این صیانت و مدیریت امور حفاظتی از محیط زیست را در بر می‌گیرند. به عنوان نمونه، علاوه بر حفاظت:

۱. کامبیز بهرام سلطانی، مقدمه‌ای بر شناخت محیط زیست، چاپ اول، سازمان حفاظت محیط زیست، سال ۱۳۶۵، ص ۳

۲. ناهید دشتگرد، پیشین، ص ۱۲

۳. جعفر نوری، فرهنگ جامع محیط زیست، چاپ اول، بی‌نا، سال ۱۳۷۲، ص ۱۶۸

۴. عباس برزگر، حفاظت محیط زیست دریای خزر، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین‌الملل، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز، سال ۱۳۸۰، ص ۵.

مفاهیم مدیریت، حفاظت و بهره برداری، بهسازی، پاکسازی، بهبود و پیشگیری نیز وجود دارند. مجموع این مفاهیم در اصل دوم و سوم بیانیه استکهلم آمده است بدین ترتیب که منابع طبیعی زمین شامل هوا، آب و خاک، گل‌ها و گیاهان و مخصوصاً نمونه‌های مشخص اکوسیستم‌های طبیعی باید برای استفاده نسل‌های کنونی و آینده با برنامه‌ریزی دقیق و مدیریت مناسب، حفاظت شوند. ظرفیت زمین برای تولید منابع قابل تجدید حیاتی باید حفظ شده و هر جا لازم باشد بازسازی شود یا بهبود یابد. البته حفاظت ممکن است در گستره‌ای کلی‌تر از حمایت در مقابل تخریب و هم‌چنین اقدام به منظور بهبود و بهسازی محیط‌های تخریب شده یا آلوده تعبیر شود. در هر حال حفاظت باید همه اقدامات راجع به جلوگیری از تخریب بیشتر محیط، مدیریت صحیح، پایدارسازی اجتماع و هم‌چنین بهبود و بهینه‌سازی محیط‌های آسیب دیده را در بر گیرد.^۱

«سازمان جنگلها و مراتع در سالهای اخیر توجه خود را به توجیه علمی تعریف حفاظت و حمایت معطوف داشته است و حمایت از نظر آن سازمان نگهداری منابع طبیعی در وضعیتی است که کلیه عوامل در اکوسیستم در حالت توازن و تعادل قرار بگیرند و بنابر این گیاه پزشکی و مطالعه در این زمینه و مراقبت در این که از طغیان بعضی عوامل به زیان عوامل دیگر جلوگیری شود جزء رفتارهای حمایتی است اما حفاظت منابع طبیعی عبارت است از کاربرد متوازن ابزارهای علمی، فنی، حقوقی، جزایی، انتظامی و اقتصادی برای ادامه حیات متعادل آن، یعنی کارهایی که به طور مرتب باید انجام داد اما حمایت و نگا هبانی بر معنای منع از برخی رفتارهاست.»^۲

ج) آلودگی:

به طور کلی تعاریف ارائه شده از آلودگی را می‌توان به دو دسته علمی و حقوقی تقسیم کرد.

۱. گروه صلح کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی یونسکو دانشگاه شهید بهشتی، **حقوق زیست محیطی بشر**، چاپ

اول، (تهران: نشر دادگستر، سال ۱۳۸۹)، ص ۴۹

۲. سید یوسف اعتمادی، **سیر تحول قوانین منابع طبیعی و محیط زیست**، چاپ اول، (تهران: انتشارات بهرامی،

سال ۱۳۸۳)، ص ۱۱۸

۱- تعریف علمی آلودگی:

«در تعریف آلودگی آمده است: آلودگی زمانی ایجاد می‌شود که تغییری در شرایط فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی محیط زیست به وجود آید که تأثیرات مخرب بر کیفیت زندگی انسان یا دیگر جانداران، گیاهان، صنایع و هم‌چنین ابزار زیبایی و فرهنگی داشته باشد.»^۱

هم‌چنین گفته‌اند: «آلودگی محیط زیست عبارت است از تغییر نامطلوب در خواص فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی هوا، آب یا زمین.»^۲

در تعریف دیگر گفته شده است: «آلودگی عبارت است از ایجاد تغییری نامطلوب در خواص فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی هوا، آب یا زمین به حدی که این دگرگونی برای سلامت بقا و فعالیت‌های انسان یا سایر موجودات زنده مخاطره‌آمیز باشد.»^۳

به نظر می‌آید تعریف آخر تعریف جامع و کاملی می‌باشد چراکه هم ایجاد آلودگی و هم نتیجه آن یعنی ایجاد خطر برای سلامت، بقا و فعالیت‌های انسان یا سایر موجودات زنده را شرط دانسته است.

۲- تعریف حقوقی آلودگی:

در کنفرانس استکهلم^۴ راجع به محیط زیست در تعریف آلودگی دریایی بیان شده است «وارد کردن مستقیم یا غیر مستقیم مواد یا انرژی به محیط دریایی که منجر به آثار مضر به منابع زنده شده یا ایجاد خطراتی برای بهداشت انسان یا مانع فعالیت‌های دریایی از جمله ماهیگیری، ضرر زدن به کیفیت استفاده از آب و تقلیل خصوصیات طبیعی آب شود.»

تعریف آلودگی دریایی در کنوانسیون حقوق دریاها:^۵ آلودگی دریایی عبارت است از مداخله انسان در محیط زیست دریایی به صورت مستقیم یا غیر مستقیم توسط مواد زیانبار یا انرژی به نحوی که حیات دریایی را در معرض آسیب و خطر قرار می‌دهد. فعالیت‌های بی‌رویه دریایی از جمله صید ماهی‌ها و بهره‌برداری و تغییر کیفیت و ماهیت آب دریا از جمله موارد آلودگی دریا شناخته می‌شوند.

۱. غلامعباس فرامرزی، مسئولیت دولت‌ها در قبال آلودگی‌های ناشی از نفت و گاز در دریاها، پایان‌نامه

کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین‌الملل، دانشگاه آزاد، واحد تهران مرکز، سال ۱۳۸۴، ص ۲۳

۲- مینو دبیری، آلودگی محیط زیست، چاپ اول، (تهران: نشر اتحاد، سال ۱۳۷۵)، ص ۱۸

۳- محمدرضا نوری، بهداشت در قرآن، چاپ اول، (تهران: انتشارات دشتی، بی‌تا)، ص ۶۶۶.

۴. Conference on the man and Environment (Stockholm Declaration ۱۹۷۲)

۵. United Nations Convention on the law of the sea (Montego by ۱۹۸۲. Article۱)